

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال

عراق

(بعد از سقوط صدام)

اصغر شکری مقدم

مهدی حسن پور

۱۱۶۰۴۰۲
۹۵,۵۱۳

سرشناسه	: شکری مقدم، اصغر، ۱۳۶۴
عنوان و نام پدیدآور	: سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال عراق (بعد از سقوط صدام) / مؤلفین اصغر شکری مقدم، مهدی حسن پور
مشخصات نشر	: تهران: رازنهان، ۱۳۹۱
مشخصات ظاهری	: ۲۱۸ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۶۳۵۲-۰۶-۰
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیا
موضوع	: ایران - روابط خارجی - عراق
موضوع	: عراق - روابط خارجی - ایران
موضوع	: عراق - سیاست و حکومت - قرن ۲۰ م.
موضوع	: ایران - سیاست و حکومت - قرن ۱۴
شناسه افزوده	: حسن پور، مهدی، ۱۳۶۳
رده‌بندی کنگره	: D۵۹.۳۶/۱۳۹۱ ش ۸ ۱۳۹۱
رده‌بندی دیویی	: ۳۲۷/۵۵۰۵۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۰۷۴۶۱

عنوان کتاب	: سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال عراق (بعد از سقوط صدام)
مؤلف	: اصغر شکری مقدم، مهدی حسن پور
ناشر	: رازنهان
شمارگان	: ۱۰۰۰ نسخه
نوبت چاپ	: اول ۱۳۹۳
قیمت	: ۹۰۰۰ تومان
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۶۳۵۲-۰۶-۰

فهرست مطالب

مقدمه	۱۳
۱- بیان مسأله	۱۳
۲- سؤالات پژوهش	۱۵
۲-۱- سؤال اصلی	۱۵
۲-۲- سؤالات فرعی	۱۵
۳- فرضیه ها	۱۵
۳-۱- فرضیه اصلی	۱۵
۳-۲- فرضیات فرعی	۱۶
۴- متغیرهای مستقل و وابسته	۱۶
۵- اهداف پژوهش	۱۷
۶- روش پژوهش	۱۷
۷- مفاهیم کلیدی	۱۷
۸- ادبیات پژوهش	۱۸
۹- سازماندهی پژوهش	۱۹
فصل اول: سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران	۲۱
۱-۱- مقدمه	۲۱
۱-۲- ویژگی های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران	۲۳
۱-۲-۱- فرامرزی بودن	۲۳
۱-۲-۲- ایدئولوژیک بودن	۲۴
۱-۲-۳- امپریالیسم ستیزی	۲۵

- ۱-۲-۴- رابطه با ملت ها به جای دولت ها..... ۲۵
- ۱-۳- اهداف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران..... ۲۶
- ۱-۳-۱- تلاش در جهت تشکیل امت واحد جهانی..... ۲۶
- ۱-۳-۲- حمایت از مستضعفین در قبال مستکبرین..... ۲۷
- ۱-۳-۳- حراست از استقلال و تمامیت ارضی کشور جمهوری اسلامی ایران..... ۲۸
- ۱-۳-۴- دفاع از حقوق مسلمانان..... ۲۸
- ۱-۳-۵- دولت..... ۲۹
- ۱-۴- منابع اصول اساسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران..... ۳۰
- ۱-۴-۱- دین و مذاهب..... ۳۰
- ۱-۴-۲- تاریخ..... ۳۱
- ۱-۴-۳- جغرافیا..... ۳۱
- ۱-۴-۴- فرهنگ..... ۳۱
- ۱-۴-۵- نخبگان..... ۳۱
- ۱-۵- منابع قدرت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران..... ۳۲
- ۱-۵-۱- منابع اقتصادی ایران..... ۳۲
- ۱-۵-۲- عوامل سیاسی..... ۳۲
- ۱-۵-۳- عوامل نظامی..... ۳۲
- ۱-۵-۴- عوامل جغرافیایی..... ۳۲
- ۱-۶- ساختار تصمیم گیری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران..... ۳۳

۱-۶-۱- مقام رهبری.....	۳۴
۱-۶-۲- ریاست جمهوری.....	۳۵
۱-۶-۳- هیأت دولت.....	۳۶
۱-۶-۴- مجلس شورای اسلامی.....	۳۶
۱-۶-۵- شورای عالی امنیت ملی.....	۳۸
۱-۶-۶- شورای نگهبان.....	۳۸
۱-۶-۷- وزارت امور خارجه.....	۳۹
فصل دوم: پیشینه روابط ایران و عراق (از گذشته تا سقوط صدام) ۴۱	
۱-۲- روابط جمهوری اسلامی ایران و عراق از ابتدا تا انقلاب اسلامی ایران.....	۴۱
۲-۲- روابط جمهوری اسلامی ایران و عراق از انقلاب اسلامی ایران تا پایان جنگ تحمیلی.....	۴۶
۲-۳- قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر.....	۴۷
۲-۲- روابط ایران و عراق از پایان جنگ تا سقوط صدام (۲۰۰۳-۱۹۸۸).....	۵۱
۲-۲-۱- برقراری آتش بس بین ایران و عراق.....	۵۱
۲-۲-۲- مذاکرات صلح بین دو کشور.....	۵۱
۲-۲-۳- مبادله نامه های فی مابین.....	۵۳
۲-۲-۴- بهبود روابط ایران و عراق.....	۵۶
۲-۲-۵- ایران و تجاوز عراق به کویت.....	۵۷
۲-۲-۶- اعلام متجاوز بودن عراق.....	۵۹
۲-۲-۷- تعیین میزان خسارت های جنگ.....	۶۱

- ۲-۲-۸- ایران و تحریم های اقتصادی عراق ۶۱
- ۲-۲-۹- نگرانی عراق از گسترش روابط ایران با کشورهای خلیج فارس ۶۶
- ۲-۲-۱۰- تنش در روابط دو کشور ۶۸
- ۲-۲-۱۱- اتحاد استراتژیک ایران و عراق ۷۰
- ۲-۲-۱۲- موضع گیری ایران در قبال حمله آمریکا به عراق ۷۲
- ۲-۲-۱۳- دوره پس از جنگ ۷۶
- فصل سوم: سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در عراق جدید ۷۹
- ۳-۱- علل حمله آمریکا به عراق ۷۹
- ۳-۲- سیاست خارجی ایران در منطقه خلیج فارس پس از سقوط صدام ۹۰
- ۳-۲-۱- سطح تحلیل بین الملل ۹۶
- ۳-۲-۲- سطح تحلیل منطقه ای ۱۰۱
- ۳-۴-۱- تهدیدهای امنیتی ایران در عراق جدید ۱۰۲
- ۳-۴-۱- چالش های ایران در سطح داخلی عراق ۱۰۳
- ۳-۴-۱- رقابت های مذهبی ۱۰۵
- ۳-۴-۱-۲- رقابت های قومی و تجزیه ارضی ۱۰۷
- ۳-۴-۲- چالش های ایران در سطح منطقه ای ۱۰۷
- ۳-۴-۲-۱- رفع تهدید سنتی نظامی ۱۰۸
- ۳-۴-۲-۲- خروج از تعریف سنتی توازن قوا ۱۱۰
- ۳-۴-۲-۳- باز تعریف نقش منطقه ای ایران ۱۱۱
- ۳-۴-۳- چالش های ایران در سطح نظام بین الملل ۱۱۲

۳-۴-۱- سیاست های خصمانه آمریکا در قالب تغییر رژیم از میدان	۱۱۲
عراق	۱۱۲
۳-۴-۲- به هم ریختن نظم طبیعی و گسترش ناامنی	۱۱۳
۳-۴-۳- تضعیف نفوذ طبیعی ایران در عراق	۱۱۴
۳-۴-۱- چالش های فراسوی امنیت ملی ایران	۱۱۵
۳-۵-۱- ایران و شیعیان عراق؛ اتصال استراتژیک	۱۲۱
فصل چهارم: چالش ها و فرصت های عراق جدید برای سیاست خارجی	
ایران	۱۲۷
۴-۱- مقدمه	۱۲۷
۴-۲- چالش های عراق جدید برای سیاست خارجی ایران	۱۲۸
۴-۲-۱- چالش های ناشی از دولت سازی در عراق جدید	۱۲۹
۴-۲-۱-۱- چالش های ناشی از نیروهای خارجی در عراق	۱۲۹
۴-۲-۱-۱- دیدگاه های داخلی	۱۲۹
۴-۲-۱-۱- دیدگاه های منطقه ای	۱۳۱
۴-۲-۱-۱- دیدگاه های بین المللی	۱۳۲
۴-۲-۱-۱- حضور نیروهای خارجی و منافع ملی ایران	۱۳۳
۴-۲-۱-۲- چالش های ناشی از روند انتقال عراق	۱۳۶
۴-۲-۱-۲- چالش اجرای فدرالیسم در قانون اساسی جدید عراق	۱۳۷
۴-۲-۱-۲- حضور گروه های مخالف در خاک عراق	۱۳۸
۴-۲-۱-۳- مشکلات به جا مانده از دولت عراق	۱۳۹
۴-۲-۲- چالش های ناشی از خلأ قدرت در عراق	۱۴۲

- ۴-۲-۱- خطرات ناشی از خلأ قدرت در سطح داخلی عراق ۱۴۳
- ۴-۲-۲- خطرات ناشی از خلأ قدرت در سطح روابط دولت های منطقه ۱۴۴
- ۴-۲-۳- خطرات ناشی از خلأ قدرت در سطح نظام بین الملل ۱۴۵
- ۴-۳-۱- چالش های قومی- مذهبی و سیاسی ناشی از عراق جدید ۱۴۶
- ۴-۳-۲- چالش های ناشی از رقابت های ایدئولوژیک مذهبی و سکولار ۱۴۶
- ۴-۳-۳- رابطه دار بودن سنت و مذهب ۱۴۶
- ۴-۳-۴- رقابت های ایدئولوژیک و سکولار و تأثیر بر منافع ملی ایران ۱۴۷
- ۴-۳-۵- رقابت های ایدئولوژیک میان گروه های شیعی و سنی ۱۴۷
- ۴-۳-۶- رقابت های مذهبی در حوزه های علمی ۱۴۹
- ۴-۳-۷- چالش های ناشی از تقویت هویت قومی- سیاسی در عراق ۱۵۲
- ۴-۳-۸- ژئوپلیتیک قومی و مسأله کردهای ایران ۱۵۳
- ۴-۳-۹- ژئوپلیتیک قومی و مسأله خوزستان ۱۵۴
- ۴-۳-۱۰- نقش شیعیان در فرایند دولت سازی عراق و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۵۶
- ۴-۳-۱۱- الزامات سیاست خارجی و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران و چشم انداز تحولات آینده ۱۵۸
- ۴-۳-۱۲- گزینه های جمهوری اسلامی ایران در مورد عراق ۱۵۹
- ۴-۳-۱۳- گزینه حداکثری ۱۵۹

۱۶۰	۴-۲-۷-۲- گزینه حداقلی
۱۶۰	۴-۲-۷-۳- گزینه حد وسطی
۱۶۱	۴-۲-۸- سناریوهای آمریکا
۱۶۲	۴-۲-۹- اهداف و منافع ایران در قبال عراق نوین
۱۶۵	۴-۱- فرصت های پیش روی سیاست خارجی ایران در عراق جدید
۱۶۶	۴-۱-۱- فرصت سازی اقتصادی
۱۶۶	۴-۳-۱- چالش های راهبردی اقتصادی ایران در عراق جدید
۱۶۹	۴-۳-۱-۲- سبب تبولات اقتصادی ایران و عراق
۱۷۲	۴-۳-۱-۳- استراتژی توسعه اقتصادی عراق و زمینه های فعالیت اقتصادی ایران
۱۷۴	۴-۳-۲- فرصت سازی فرهنگی - اجتماعی
۱۷۵	۴-۳-۲-۱- کار کردن با تمامی گروه های فرهنگی - قومی
۱۷۵	۴-۳-۲-۲- تقویت تعاملات فرهنگی - اجتماعی برای برقراری روابط استراتژیک
۱۷۶	۴-۳-۲-۲-۱- عنصر کردی: نقش فرصت ساز با چالش ساز
۱۷۸	۴-۳-۲-۲-۲- عنصر سنی: نقش تعادل بخش
۱۸۱	۴-۳-۲-۲-۳- عنصر شیعی: اولویت فرصت سازی فرهنگی در عراق جدید
۱۸۵	۴-۳-۳- فرصت سازی سیاسی - امنیتی
۱۸۵	۴-۳-۳-۱- اصول، مفاهیم و استراتژی ها

- ۴-۳-۲- ویژگی های یک حکومت متعادل در عراق جدید از زاویه
 راهبرد سیاست خارجی ایران ۱۸۹
- ۴-۳-۲-۱- تعادل و توازن در ساخت قدرت ۱۸۹
- ۴-۳-۲-۲- تعادل بین سنت و مدرنیسم ۱۹۲
- ۴-۳-۲-۳- روابط با ملت ها و دولت ها ۱۹۵
- نتیجه گیری ۱۹۷
- منابع و مآخذ ۲۱۱
- ۱- کتاب ها و مقالات فارسی ۲۱۱
- ۲- مجلات و روزنامه ها ۲۱۷
- ۳- منابع لاتین ۲۱۸
- ۴- سایت های اینترنتی ۲۱۸

مقدمه

۱- بیان مسأله

سیاست خارجی یکی از مناقشه برانگیزترین حوزه های سیاست گذاری در نیاست و از جمله موضوعات علمی است که از دیرباز ذهن تحلیلگران و محققان بین المللی را به خود مشغول داشته است. سیاست خارجی به مثابه یک امر عمومی بر تمام حوزه های اصلی زندگی اجتماعی یعنی امنیت علمی، توسعه، رفاه اقتصادی، و هم چنین ارزش ها، و باورهای فرهنگی تأثیر مستقیم دارد و رونق و زوال پیوند بین سیاست داخلی و خارجی در سرتاسر جهان بیش تر می شود. بنابر تعریف فوق سیاست خارجی شامل دو قسمت مجزا می باشد:

۱) اهداف ملی که هر کشور در جهت بین المللی تعقیب می کند و درصدد تحصیل آن ها می باشد؛

۲) سیاست ها و روش هایی که برای رسیدن به اهداف مزبور اتخاذ و اعمال می گردد.^۱

از آن جایی که اهداف سیاست خارجی متغایر و به توجه به فرهنگ، تاریخ، نظام سیاسی و اقتصادی هر کشور طراحی می شود، این اهداف می تواند کسب قدرت بیش تر اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، نظامی و مسائل مربوط به همکاری در زمینه جنگ و صلح، تسلیحات نظامی، امنیت و رفاه ملی، منطقه ای و جهانی و یا رفاه عمومی باشد.

^۱ - هوشنگ مقتدر، «سیاست بین المللی و سیاست خارجی»، تهران: انتشارات مفرس، چاپ اول.

به عبارت دیگر، سیاست خارجی هر کشور دارای یک سری اهداف می باشد و این اهداف در جهت خواسته هایی انجام می گیرد که بیش ترین منابع و امکانات را برای کشورها به ارمغان آورد. وسعت سرزمینی، منابع طبیعی، کیفیت و کمیت جمعیتی، ماهیت نظام سیاسی، روحیه ملی، شخصیت رهبران سیاسی، هویت تاریخی و فرهنگی، ایدئولوژی، نظام اقتصادی، میزان رفاه و کیفیت زندگی و الگوهای توسعه، از جمله مهم ترین فاکتورهایی هستند که تأثیر تعیین کننده در اهداف سیاسی خارجی دارد. ساختار نظام بین المللی، الگوهای روابط میان کشور (خصمانه یا دوستانه) محیط امنیتی، ایدئولوژی غالب، الگوهای توسعه جهانی، جایگاه نهادهای بین المللی نظیر سازمان های بین المللی و شرکت های چند ملیتی، الگوهای اتحاد و ائتلاف و نیز گسترش دایره بازیگران عرصه بین المللی فاکتورهایی هستند که هر یک به گونه ای بر روند های سیاست خارجی کشورها را تحت تأثیر قرار می دهند.

تحولات عراق بعد از سقوط صدام با رونندهای سیاست خارجی مهم ترین همسایه ژئوپلیتیکی خود، یعنی جمهوری اسلامی ایران تأثیر گذاشت. آمریکا راهبرد سیاست خارجی خود را در جهت حفظ تداوم انرژی (نفت) برای آمریکا و به ویژه متحدان خود و تضمین امنیت موجودیت کشور اسرائیل را دنبال می کند ولی ایران به دنبال ارتقاء سطح بالاتر روابط در جهت حوزه نفوذ خود در راستای تأمین منافع منطقه ای و توسعه روابط با کشور عراق از لحاظ سیاسی، امنیتی، اقتصادی می باشد.

اهمیت عراق جدید بیش از هر چیز به دلیل فراهم آوردن ظرفیت های فرصت سازی در سیاست خارجی ایران در سطح همکاری و روابط بیش تر با دولت جدید عراق و گسترش روابط با کشورهای منطقه می باشد. و جهت

گیری فعلی سیاست خارجی ایران در عراق جدید نتیجه نگرانی های مشروع امنیتی ایران در مقابله با چالش های داخلی و هم چنین حضور تهدیدگر نیروهای مداخله گر خارجی در دوران گذار از یک سو و افزایش زمینه های فرصت سازی و تثبیت نقش و نفوذ منطقه ای ایران از سوی دیگر می باشد. بنابراین سیاست خارجی ایران نسبت به عراق بیش تر در جهت تأمین منافع منطقه ای ایران برای گسترش حوزه نفوذ و امنیت در خطوط مرزی شکل گرفته است.

۲- سوالات پژوهش

۲-۱- سؤال اصلی

آیا سیاست خارجی ایران نسبت به عراق بعد از سقوط صدام در راستای تأمین منافع منطقه ای ایران بوده است؟

۲-۲- سوالات فرعی

(۱) آیا سیاست خارجی ایران نسبت به عراق پس از سقوط صدام در جهت حفظ جایگاه شیعیان عراق و تقویت آن ها، همچنین تلاش در جهت قرار گرفتن آنان در مناصب سیاسی بوده است؟

(۲) آیا سیاست خارجی ایران در قبال عراق پس از سقوط صدام در جهت مقابله با حضور نظامی آمریکا در منطقه بوده است؟

۳- فرضیه ها

۳-۱- فرضیه اصلی

چنین به نظر می رسد که سیاست خارجی ایران نسبت به عراق پس از سقوط صدام در جهت افزایش نقش منطقه ای ایران برای گسترش حوزه

نفوذ و تغییر نقطه امنیتی ایران از خطوط مرزی به کشورهای حاشیه‌ای بوده است.

۳-۲- فرضیات فرعی

۱) به نظر می‌رسد سیاست خارجی ایران نسبت به عراق بیش‌تر در جهت حفظ و افزایش نقش و جایگاه شیعیان عراق و لذا تقویت نقش ایران در منطقه بوده است.

۲) به نظر می‌رسد سیاست خارجی ایران در عراق بیش‌تر در جهت مقابله با حضور نظامی آمریکا در منطقه خلیج فارس (عراق) و افغانستان و فرار از محصور شدن در دایره امنیتی بوده است.

۴- متغیرهای مستقل و وابسته

سوال: آیا سیاست خارجی ایران نسبت به عراق بعد از سقوط صدام در راستای تأمین منافع منطقه‌ای ایران بوده است؟

متغیرهای سوال اصلی و فرضیه اصلی

متغیر مستقل: سیاست خارجی ایران نسبت به عراق بعد از سقوط صدام.

متغیر وابسته: افزایش نقش منطقه‌ای ایران برای تقویت نفوذ و تغییر نقطه امنیتی ایران از خطوط مرزی به کشورهای حاشیه‌ای.

متغیرهای سوالات فرعی و فرضیات فرعی

متغیر مستقل: سیاست خارجی ایران نسبت به عراق بعد از سقوط صدام.

متغیر وابسته: حفظ جایگاه شیعیان عراق و تقویت آن‌ها در عراق و همچنین تلاش در جهت قرار گرفتن آنان در مناصب سیاسی، مقابله با حضور نظامی آمریکا در منطقه و فرار از محصور شدن در دایره امنیتی.

۵- اهداف پژوهش

با توجه به موضوع تحقیق اهداف ذیل قابل بررسی می‌باشد:

- (۱) بررسی نقش جمهوری اسلامی ایران در عراق و بررسی مثبت و یا منفی بودن این نقش.
- (۲) در د علل حضور ایران در عراق.
- (۳) درک اینکه آیا افزایش نقش ایران در عراق در راستای منافع سیاست خارجی ایران بوده است یا خیر.
- (۴) درک جایگاه شیعیان عراق به رای ایران در هر دو حوزه سیاسی و امنیتی آن.

۶- روش پژوهش

نوع روش تحقیق در این پژوهش از نوع روش کتابخانه‌ای - توصیفی بوده که به روش کتابخانه‌ای به گردآوری داده‌ها و اطلاعات حاصل شده است.

۷- مفاهیم کلیدی

سیاست خارجی، افزایش نقش منطقه‌ای، گسترش حوزه نفوذ، مسائل امنیتی، چالش‌های پیش رو، فرصت‌های پیش رو.

۸- ادبیات پژوهش

ادبیات پژوهش های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بسیار متنوع و گسترده می باشد. این ادبیات پژوهش مشتمل بر کتاب ها، مقالات، پایان نامه و طرح های پژوهشی و گزارش های موردی می باشد که به وسیله افراد و مراکز مختلف دولتی و پژوهشی نوشته و گردآوری شده اند. بعضی منابع حول محورهای نظریه واقع گرایی، سازه انگاری، تحلیل گفتمان، ژئوپلیتیک و یا تحلیل تلفیقی صورت گرفته است و دسته ای دیگر از منابع نوشتاری در خصوص سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به مطالعه موردی به صورت موضوعی و یا منطقه ای، پرداخته اند. در این نوشته ها سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر اساس یکی از نظریه های رایج تحلیل سیاست خارجی در مورد منطق ای خاص یا روابط با کشورهای دیگر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

در کنار این ها بعضی به سوابقهای تصمیم گیری و منابع تصمیم گیری سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و دسته دیگر در ادبیات پژوهش این حوزه حول مسائل ایدئولوژیک به سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران پرداخته اند.

بنابراین این پژوهش با رویکردی توصیفی - تحلیلی، با یک چارچوب مشخص در ارتباط با سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال عراق بعد از سقوط صدام پرداخته است.

۹- سازماندهی پژوهش

این پژوهش از چهار فصل و یک نتیجه گیری تشکیل شده است که به شرح زیر ارائه می گردد.

- فصل اول: سیاست خارجی براساس، منابع و اصول سازنده در سیاست خارجی ایران و اهداف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛
- فصل دوم: پیشینه ی روابط ایران و عراق (از گذشته تا سقوط صدام)؛
- فصل سوم: سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در عراق جدید؛
- فصل چهارم: چالش های عراق جدید برای سیاست خارجی ایران، مواضع امنیتی ایران، فرصت های پیش روی سیاست خارجی ایران؛
- و در پایان نتیجه گیری کلی.

اصغر شکری مقدم

مهدي حسن پور